

Вікторія Тростогон

МОДЕРНІЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

У статті здійснено стислий огляд нової теоретичної та ідеологічної інтерпретації явища модернізму, що бере початок у 2000-х роках. Її метою є переосмислення цього напрямку в контексті глобалізації або перенесення із царини центральних національних літератур у площину всесвітньої літератури.

Ключові слова: альтернативна модерність, максима, модернізм, модернізми, периферійний модернізм, сингулярність, центр—периферія.

Модернізм і модернізми — тема дискусії, спричиненої розвитком постколоніальних студій, що бере свій початок у 2000-х роках. Загальна криза філософії та літературознавства зокрема, необхідність чітких визначень та інклюзивності під впливом глобалізаційних процесів вимагають нових підходів, пояснень явищ літератури, культури, а тривале домінування моделі центр—периферія у поглядах дослідників позбавляє уваги вартісних митців і літераторів значної частини світу. З'являються поняття альтернативних модерностей, периферійних та транснаціональних модернізмів тощо [6, 300–301]. Дослідження настільки складного, комплексного явища як модернізм не може більше послуговуватися самою теорією літератури — воно потребує використання досягнень у галузі суспільних наук: соціології, історії, філософії, мистецьких студій тощо. Варто попередньо коротко зупинитись на деяких визначеннях, релевантних для цього дослідження, що стосуються понять модернізму і модерності.

Тригве Сьодерлінг, фінський літературознавець, пропонує розглядати п'ять можливих маніфестацій модернізму. *Історична* — включає конкретних митців, а також є збірним поняттям для всіх філософських і мистецьких *-ізмів* доби. Це — гегеліанський підхід, метафора розгортання абсолютного духу в часі, за якою передбачено поетапне вивчення явища в історичному розвитку — від початку і до найбільш наближеного до нас періоду. *Інструментальна* пов'язана із поступом суспільства, розвитком технологій загалом, прогресом людства у матеріальній сфері буття і є рефлексією митця на всі зміни, викликані вказаними процесами. *Формальна* зосереджується на творчих експериментах із мовою, пошуці нових виражальних засобів; зазвичай таке трактування виключає будь-який ідеологічний підмурок, розглядаючи модернізм як поверхневе, штучне явище. *Ідейна* — це спроба реконструювати всезагальну ідеологію [радикального] перетворення світу, причому митці переважно керуються принципом індивідуалізму, перетворення починається із себе. *Розмита*, або *віддалена*, — її суть полягає

у дистанціюванні від конкретизації і вичерпних визначень, натомість кожний прояв модернізму розглядається як окреме, унікальне явище, що відбулось у певному місці й у певний час [7, 25]. Звісно, жоден окремо взятий аспект не відображає всієї складності доби, однак ця родова множина обсягу поняття модернізму дозволяє розширити його межі й включити до канону більше вартісних, але недооцінених митців.

Власне, дискусія з приводу плюралістичність «модернізму» і «модерностей» була спричинена працею одного із найбільш продуктивних сучасних американських філософів Фредрика Джеймсона «Сингулярна модерність» [4], в якій, зокрема, розглянуто триєдність взаємопов'язаних понять — модерність, модернізація та модернізм. На його думку, модерність можна вважати історичною ситуацією, модернізацію — процесом її реалізації (як людство приходить до модерності), а модернізм — це естетична реакція на ситуацію і процес. Працюючи у полі марксизму, Джеймсон констатує, що модерність відповідає капіталістичній модернізації, і оскільки остання є саме сингулярним універсальним феноменом, перша також вважається такою. Однак, не конструюючи тотальність, філософ наголошує на тому, що перебіг цих процесів, розвиток ситуацій модерності є відмінним для різних націй і значною мірою залежать від локальних традицій. Таким чином, модернізми також відрізнятимуться один від одного з огляду на умови впливу.

Ще одне плідне твердження, на яке варто звернути увагу, це те, що мистецький і літературний модернізм можна вважати неповною модернізацією, яка супроводжується різними темпоральностями: одна проходить через велике індустріалізоване місто, а інша — через сільську місцевість. Загалом цю модель можна звести до основної постколоніальної бінарної опозиції — центр—периферія.

Вочевидь, поняття модерності стає ключовим для Джеймсона. Для того щоб підкреслити сингулярну природу феномену, він виводить так звані чотири максими модерності: 1) не можна не

періодизувати модерність; 2) модерність — це не поняття, а радше нарративна категорія; 3) передати можна лише ситуації модерності; 4) жодна із «теорій» модерності не має значення, якщо не констатовано постмодерний розрив із модерним [4, 94].

Перша максима репрезентована шляхом діалектики періоду і розриву, де останній також набуває певної тривалості, стає своєрідним періодом. Періодизація має на меті об'єднання й організацію окремих і відмінних випадків, змушуючи їх слідувати лінійному зв'язку причини та наслідку. Проте унікальність, як і безкінечна кількість випадків, свідчить про неможливість організації відповідно до однієї схеми. Незважаючи на це, періодизації уникнути не можна, оскільки модерність в цілому (у філософському смислі) є повторюваним феноменом, який керується логікою розривів (зі старим порядком у найзагальнішому сенсі). Друга максима розглядає модерність як троп, який позначає реальну модерність. Зазначена вище повторюваність цієї ситуації натякає на пошук першопочатку, витоків або, як зазначає Джеймсон: «*троп модерності міцно пов'язаний із тим іншим, хронологічним або історичним, нарративом, тропом "вперше", що також реорганізує наше сприйняття передумови нового типу хронології*» [4, 35]. Щодо третьої, то філософ зазначає, що свідомість і суб'єктивність не можуть бути репрезентовані. Він розглядає одну таку спробу репрезентації — картезіанське *cogito* — як модерний розрив, який вказує на розділення між суб'єктом і об'єктом, а також підкріплює цю тезу гайдеггерівською інтерпретацією поняття *Vorstellung*, появи, що передує знанню. Відсутність репрезентації означає те, що можна передати лише ситуації модерності. Нарешті остання максима зосереджується на зміні способів продукції і постмодерному переході до постіндустріальної площини глобально нового існування: «...*катастрофа, яка вражає систему репрезентації, це послаблення і зникнення гомології, або, іншими словами, структурного паралелізму, який тримав три попередні рівні разом*» [4, 69].

Саме ця праця філософа дала чималий поштовх і відкрила простір для переосмислення модернізму як глобального феномену, пов'язаного з найбільшими змінами у суспільстві та світі. На початку ХХ ст. вчені-літературознавці різних країн, переважно англомовних та іспаномовних, організовують розвідки, присвячені «модернізмам» і «модерностям». Варто зазначити, що ці поняття з'являються завжди у множині, таким чином актуалізуючи другу максиму Джеймсона про те, що можна передати лише ситуації модерності з огляду на диверсифікацію окремих локальних випадків.

Модернізм — це складний, як вже зазначалось, багатовекторний філософський та літературно-мистецький рух, який розпочався

наприкінці ХІХ ст. у країнах західного світу і став відповіддю на виклики та трансформаційні зміни того часу [2, 20]. Говорячи про модернізм у літературі, дослідники часто зосереджувались виключно на його проявах у розвинутих країнах Західної Європи, США та іноді Росії. Однак з'являються розвідки про «модернізми», які мали місце у країнах Латинської Америки (Ж. Ейчинг), Карибського басейну (М.Л. Емері), колишньої Югославії (С. Бахун), Африки (Н. Лазарус), Китаю (Е. Хейот) тощо. У цьому контексті йдеться також про скандинавські країни: Данію, Норвегію, Швецію, а також Фінляндію. Досить цікавими є комплексні дослідження, присвячені країнам Північноатлантичного ободу (Ісландія, Гренландія, Фарерські острови) [8].

У центрі дослідження Л. Доїл і Л. Вінкіл лежить модернізм як глобальний феномен. Під їхньою редакцією у 2005 р. виходить праця «Геомодернізми» [1], котра акцентує увагу на поняттях відстані, перспективах і розміщенні, адже, на думку авторок, локальні деталі слугують для літераторів сировиною для формальних експериментів, а також зміною фокалізації в ідейному та ідеологічному плані. Вже у вступі дослідниці згадують «модернізм на маргінесі» (за Е. Гайстом і Х. Монлеоном), «модернізм недорозвиненості» (за М. Берманом), однак пропонують розглянути «інші» модернізми у перспективі *outside in*, тобто у своєму доцентровому розвитку [1, 13]. Із цього постає потреба нової періодизації, переосмислення генеалогії, зв'язків, форм, а також імпліцитних взаємозв'язків між цими «периферійними» модернізмами. Дослідниці вважають, що спільним критерієм для всіх літераторів з периферії є свідомість свого позиціонування як онтосоціальної і географічної категорії, своєї вкоріненої і в той самий час перерваної соціальної присутності. Зрештою, «Геомодернізми» мають на меті виявити їхню безперервність, невідривність та відхилення від загальноприйнятих понять модернізму, зосереджуючись на впливі раси, етнічності, націоналізму, імперіалізму, місця і модернізації, однак світ як такий у збірці залишається горизонтальним — від заходу на схід, і навпаки. Причому до орієнтальної частини належить і Африка, і Латинська Америка, відсутня Скандинавія, що становить географічну та змістову північ світу.

Того ж року виходить збірник наукових статей під назвою «Географії модернізму» [3]. Стаття, що відкриває збірник, «Географії модернізму у глобалізованому світі» А. Гюссена, намічає основні положення і накидає своєрідну сітку координат на інші доробки у збірнику. Одним із них є теза про взаємний вплив глобалізації і локальної культури. У цьому контексті розглядається можливість світової літератури і модернізму як глобальних явищ. Автор наголошує на тому,

що навіть на європейському континенті національні культури не функціонували синхронно, бо, наприклад, французький модернізм передувє німецькому, а різні види мистецтва звертаються до нього також не одночасно. До того ж у глобальному сенсі такий нерівномірний розвиток і прояв модернізму залежав від природи національних традицій настільки, наскільки вони відображали різні стадії урбанізації та індустріалізації. Андреас Гюссен наводить своє пояснення європейського модернізму: «...європейський модернізм як всеохоплюючий феномен потрібно локалізувати на порозі не повністю модернізованого світу, в якому старе і нове жорстко зіштовхнулись одне з одним, вражаючи іскрами неймовірного вибуху творчості» [3, 7]. Для позначення неканонічного явища автор використовує поняття «альтернативних модерностей», яке проглядає крізь призму північноамериканського постмодернізму середини 1980-х років та є до певної міри симптоматичним, адже «повернення модерності активує діалектику глобалізації, чия парадоксальна суміш деструкції і творення, така подібна до модерності класичної доби імперії, стала ще більш відчутною останнім часом» [3, 12].

Таким чином варіанти модернізму, які раніше були виключені із європейсько-американського канону як вторинні, похідні, не автентичні складають основу «альтернативних модерностей». Варто наголосити на тому, що головний редактор збірника Е. Текер вводить у вступ дві важливі тези: плюралістична модель розгляду явища модернізму не дозволяє досягти гнучкості й часто суперечливі відношення між формами літературного модернізму і ознаками соціальної, економічної модерності; модернізм має транснаціональний характер. Це підкріплюється тим, що модерністські практики подорожують і мігрують між націями, трансформуючись під впливом місцевих народних культур [3, 6]. Проте слід зазначити, що «географія» збірника, хоча й широка, однак все одно залишається в межах *Occident—Orient* на уявній горизонталі, залишаючи *Boreal* поза увагою.

Професор університету Вандербільта Марк Воллегер пропонує називати сучасний підхід до трактування явища модернізму дифузійністським і децентрованим, адже значна кількість праць, які розглядають питання альтернативних модерностей, функціонують радше у горизонтальній площині. Основа структури — статті, розвідки або

конференційні доповіді науковців і дослідників, які аналізують локальні або регіональні модернізми як сингулярності в контексті глобальних проявів модернізму. Титани західного англофонного канону, наприклад Езра Паунд і Томас Стернз Еліот, переважно винесені у примітки або просто з'являються на горизонті у перспективі, тоді як менш відомі модерністи наближаються до методологічного центру дослідження, однак не стають ним [9]. Таким чином вчені намагаються нівелювати опозицію центр—периферія і часову вертикаль, яка передбачає обов'язковий початок, наявність джерела, а також його девіантні форми. У нашому випадку — це не англійські, не французькі і не американські модернізми, а всі «інші», які проявилися запізно, утворилися або стали механічними копіями технік та ідей.

Таким чином, нові дослідження модернізму та модернізмів переходять у горизонтальну площину географії, де періодизація стає релевантною лише для окремих локальних випадків, національних наративів. Звісно, існує певна плутанина та невизначеність понять, якими дослідники намагаються описати явище, однак чи не щороку проводяться круглі столи, панельні дискусії, конференції, які мають на меті внести ясність і вичерпність у процес ідентифікації. До того ж йдеться про зміну методології та підходу до аналізу і пояснення модернізмів без звернення до канону.

Цікавим і неоднозначним з цієї точки зору є випадок Швеції. По-перше, її географічне положення фактично вказує на приналежність цієї країни до півночі Європи, давньої Європи. Таким чином, літературу країни також потрібно розглядати як частину загального європейського спадку. Однак розвиток літератури не завжди залежав від континенту, спираючись на оригінальну і багату скандинавську традицію. Більше того, розквіт шведської модерністської поезії припадає на період між двома світовими війнами, протягом яких Швеція посіла нейтральну позицію. Значна кількість дослідників вважає, що такий політичний вибір мав чималий вплив на розвиток літератури, оскільки митці, позбавлені можливості підтримувати зв'язки зі своїми колегами на континенті, були змушені або наздоганяти їх пізніше, або слідувати за своєю інтуїцією, щоб відповідати вимогам та викликам доби, демонструючи свої унікальні, оригінальні підходи [5, 122]. Саме це і розглядатиметься у нашому подальшому дослідженні.

ДЖЕРЕЛА

1. Doyle Laura, Laura A. Winkiel. Geomodernisms / Laura Doyle, Laura A. Winkiel. — Indiana University Press, 2005. — 368 p.
2. Eysteinnsson Astradur. The Concept of Modernism / Astradur Eysteinnsson. — Cornell University Press, 1990. — 280 p.
3. Geographies of Modernism // Ed. by Peter Brooker and Andrew Thacker. — NY : Routledge, 2005. — 192 p.
4. Jameson Fredric. A Singular Modernity / Fredric Jameson. — Verso, 2013. — 256 p.
5. Luthersson Peter. Svensk litterär modernism. En stridsstudie / Peter Luthersson. — Stockholm : Atlantis, 2002. — 383 s.
6. Modernism. A Comparative History of Literatures in European Languages. Volume 2 // Ed. by Astradur Eysteinnsson and Vivian Liska. — John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2007. — 1043 p.
7. Söderling Trygve. Drag på parnassen / Trygve Söderling. — Helsingfors : Universitetstryckeriet, 2008. — 244 s.
8. The Oxford Handbook of Global Modernisms // Ed. by Mark Wollaeger and Matt Eatough. — Oxford University Press, 2012. — 752 p.
9. Wollaeger Mark. Where and When is Modernism: Editing on Global Scale [Електронний ресурс] / Mark Wollaeger. — Kritika Kultura 16 (2011): 005-014. — Режим доступу : <http://kritikakultura.ateneo.net>

Тростогон Виктория.

МОДЕРНИЗМ КАК ГЛОБАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН

В статье осуществлен краткий обзор новой теоретической и идеологической интерпретации явления модернизма, который берет начало в 2000-х годах. Ее целью является переосмысление этого направления в контексте глобализации или переноса из области центральных национальных литератур в плоскость всемирной литературы.

Ключевые слова: *альтернативная модерность, максима, модернизм, модернизмы, периферический модернизм, сингулярность, центр—периферия.*

Trostohon Victoriia.

MODERNISM AS A GLOBAL PHENOMENON

The following article presents a brief overview of the new theoretical and ideological interpretation of the phenomenon of modernism originating at the turn of the 2000s, which aims at its re-establishment in the context of globalization, or transition of it from the field of core national literatures to the ground of world literature.

Key words: *alternative modernity, maxim, modernism, modernisms, peripheral modernism, singularity, center — periphery.*